

DOROTA ŚWITAŁA-TRYBEK

Uniwersytet Opolski

„Z EKOLOGIĄ ZA PAN BRAT”. TURYSTYKA KULTUROWO-PRZYRODNICZA NA PRZYKŁADZIE PARAFIALNEGO OGRODU BOTANICZNEGO W BUJAKOWIE (WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE)

„FRIENDS WITH ECOLOGY”. CULTURAL AND ENVIRONMENTAL TOURISM AS EXAMPLE BY THE PAROCHIAL BOTANICAL GARDEN IN BUJAKOW (SILESIAN VOIVODSHIP)

Wprowadzenie

Województwo śląskie leży w południowej części Polski, na jego obszarze mieszka prawie 5 milionów osób w 167 gminach (49 miejskich, 22 – miejsko-wiejskich i 96 wiejskich). Jest to najsilniej uprzemysłowiony obszar kraju, występują tu kopalnie węgla kamiennego, huty i elektrownie, przemysł maszynowy i motoryzacyjny, także przemysł lekki – głównie w okolicach Częstochowy i Lublińca.

Zgodnie z podziałem fizycznogeograficznym Jerzego Kondrackiego województwo śląskie znajduje się w obrębie trzech prowincji: Niżu Środkowoeuropejskiego, Wyżyn Polskich oraz Karpat Zachodnich z Podkarpaciem¹, stąd na jego obszarze spotyka się zarówno góry, tereny wyżynne, jak i nizinne. Na tak ukształtowanej przestrzeni przez długi czas występowała zróżnicowana i bogata fauna oraz flora. Sytuacja uległa zmianie na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci. Postępująca od XVIII wieku industrializacja i urbanizacja, głównie wschodniej części Górnego Śląska, zmieniła wcześniejszy charakter tego regionu. Z obszaru typowo rolniczego, w krajobrazie którego dominowały pola uprawne i gęste lasy, przeobraził się w krainę naznaczoną szybami wyciągowymi kopalń, hałdami, kominami hut i innych zakładów przemysłowych. Podróżujący po Śląsku Wincenty Pol w 1847 roku tak opisał swoje wrażenia z pobytu w tym regionie:

Okolica Gliwic i Królewskiej Huty (Chorzowa) należy na Śląsku do najbardziej ożywionych przemysłem. Gdzie tylko okiem rzucisz, wznoszą się po polach samotne domy fabryczne, kuźnie i warsztaty, i wysokie kominy parowych maszyn, i długie koszary robotników, a obok nich sterczą wszędzie mogiły rudy, żużla i węgla kamiennych. Żużelącą wysypane drogi, dymami napełniona nieraz cała okolica; a sadzą okopcone domy, pola, a nawet i lasy na znacznej przestrzeni dokoła tych kuźnic nadają dziwnie

¹ J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa 2002.

ponury wyraz tym okolicom, gdzie człowiek pod ziemią nurkuje tylko za rudą i węglem, a na ziemi zajmuje się tylko wyrobem żelaza².

Od lat 90. ubiegłego wieku region ten, w związku z przeobrażeniami polityczno-gospodarczymi, nieustannie się zmienia. Licznie funkcjonujące tu niegdyś kopalnie, kombinaty hutnicze znikają ze śląskiego krajobrazu, ustępując miejsca nowoczesnym osiedlom mieszkaniowym, biurowcom, galeriom handlowym, zakładom produkcyjnym itp. Wraz z tymi przemianami następuje poprawa całego środowiska naturalnego. Choć jest to proces bardzo powolny i wiele dziesiątków lat musi upłynąć, żeby człowiek zdołał naprawić wyrządzone szkody, to należy cieszyć się z faktu, że z każdym rokiem przybywa terenów zrehabilitowanych. Przestrzenie te, odpowiednio zagospodarowane, w niedługim czasie stają się miejscami przyrodniczych eksploracji.

Celem opracowania jest turystyka kulturowo-przyrodnicza w województwie śląskim. Jako przykład do analizy wybrano parafialny ogród botaniczny w Bujakowie (jednej z dzielnic Mikołowa), który powstał w latach 70. XX wieku.

Turystyka przyrodnicza

Ten rodzaj turystyki z każdym rokiem cieszy się coraz większym zainteresowaniem, obecnie wynosi 7% wszystkich międzynarodowych wypraw³. Podróżowanie w celu poznawania świata natury, odkrywania jego tajemnic wpisuje się tak w potrzeby, jak i marzenia człowieka. Nie od dzisiaj wszak wiadomo, że środowisko przyrodnicze ma dobroczynny wpływ na funkcjonowanie organizmu ludzkiego, pozwala na rekonwalescencję zarówno sił fizycznych, jak i psychicznych. Jest nadto doskonałym stymulatorem wyzwalającym aktywność fizyczną. Wraz z kurczeniem się naturalnego środowiska przyrodniczego nabiera ono jeszcze dodatkowej wartości, pozwala zobaczyć rzadko występujące gatunki roślin i zwierząt, różnorodne formy geologiczne, obszary o interesujących walorach krajobrazowych.

Zagadnienie turystyki przyrodniczej jest wieloaspektowe, w Polsce dla podejmowanych podróży przyrodniczych przyjęło się używać określeń: „turystyka ekologiczna” i „turystyka przyrodnicza”⁴, często także zamiennie z takimi sformułowaniami, jak: „turystyka zielona”, „turystyka alternatywna”, „turystyka miękka”, „turystyka zrównoważona”, „turystyka odpowiedzialna”, „ekoturystyka”⁵. Zdefiniowanie pojęcia turystyka przyrodnicza nie jest zadaniem łatwym. Problemy pojawiają się już w momencie wskazania, co jest jej przedmiotem. Czy tylko środowisko przyrodnicze, głównie naturalne, a więc nieprzekształcone

² *Polskie podróże po Śląsku w XVIII i XIX wieku (do 1863 r.)*, red. A. Zieliński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974, s. 230.

³ S. Graja-Zwolińska, A. Spychała, *Jak rozumieć turystykę przyrodniczą? Studium przypadku młodzieży akademickiej*, „Turyzm” 2013, nr 23/1, s. 39.

⁴ M. Mika, *Turystyka przyrodnicza – jej istota i współczesne kierunki rozwoju*, [w:] *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny, perspektywy badawcze*, red. W. Kurek, M. Mika, Wyd. UJ, Kraków 2007, s. 312.

⁵ S. Graja-Zwolińska, A. Spychała, op. cit., s. 40.

przez człowieka, czy turystyka w szerokim kontekście związana z przyrodą, występująca również w środowiskach zurbanizowanych?

Turystyka przyrodnicza, zdaniem Mirosława Miki, jest

[...] formą szeroko rozumianej turystyki poznawczej, w której głównym motywem uczestnictwa jednostki jest pragnienie doświadczenia kontaktu z naturalną bądź słabo przekształconą przyrodą, jej osobliwościami i zjawiskami, w celach poznawczych i samorealizacyjnych. [...] Jednym z podstawowych kryteriów wydzielenia tej formy turystyki w klasyfikacji ruchu turystycznego jest wyraźne odróżnienie wartości poznawczych walorów przyrodniczych od walorów wytworów działalności ludzkiej, które stanowią podstawę rozwoju turystyki kulturowej⁶.

Ze względu na nadrzędny cel podejmowanych wypraw wyróżnia się podróże przyrodniczo-kulturowe i podróże przyrodniczo-edukacyjne. Oba rodzaje mieszczą się w typie podróży, której głównym celem są „naturalne walory środowiska, a motywacją uczestników jest spotkanie z chronionym lub organizowanym przez człowieka dziedzictwem naturalnym albo powiększenie wiedzy o otaczającym świecie”⁷. Do tego rodzaju wypraw zaliczyć można zarówno zwiedzanie jednego miejsca, jak i objazdowe wycieczki po parkach narodowych, także ściśle kulturowe podróże ze zwiedzaniem historycznych ogrodów, parków, arboretów, palmiarni, oranżerii itp. Szczególną grupę stanowią podróże przyrodniczo-studyjne, których uczestnicy chcą nie tylko przeżywać piękno przyrody, ale przy tej okazji uzupełnić informacje na jej temat, uczestnicząc w prelekcjach, wykładach, pogadankach prowadzonych przez znawców przedmiotu. Podobną formą, ale z przewagą celów kształcących, są szkolne czy akademickie wycieczki edukacyjne, kiedy wiedzę przekazuje się w naturalnych warunkach życia roślin i zwierząt⁸.

Ogrody botaniczne i arboreta

Ogrody botaniczne i arboreta mają już długą historię⁹. Od zarania dziejów człowiek wysadzał rośliny przy swoich siedzibach, dawały mu one pożywienie albo były wykorzystywane w innych pożytecznych celach. Wraz z rozwojem cywilizacji i kultury społeczeństw zaczęto interesować się ozdobnymi walorami roślin i uprawiać je w celach dekoracyjnych, naukowych, dydaktycznych itp.¹⁰ Ogrody już w czasach starożytnych – w Egipcie, Mezopotamii, Persji, Grecji czy Rzymie – wyróżniały się charakterystycznymi układami przestrzennymi, różnorodną roślinnością, architekturą (ogrodzenia, bramy, tarasy, pałace

⁶ M. Mika, op. cit., s. 312–313.

⁷ A. Mikos v. Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy. Podręcznik akademicki*, GWSHM Milenium, Poznań 2010, s. 155.

⁸ Ibidem, s. 156–157.

⁹ N.K. Monem, B. Craig, *Botanic Gardens. A Living History*, Black Dog, London 2007.

¹⁰ A. Łukasiewicz, *Rozwój ogrodów botanicznych i arboretów w Polsce na tle światowego rozwoju tych instytucji*, [w:] *Ogrody botaniczne i arboreta w Polsce*, red. A. Łukasiewicz, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1987, s. 8.

przeznaczone do wypoczynku, wille mieszkalne), także elementami w postaci zbiorników wodnych (stawy z roślinnością wodną i rybami, wodotryski). Słynne wiszące ogrody Babilonu, opisywane przez Herodota, Strabona czy Diodora, zaliczane do siedmiu cudów starożytnego świata, reprezentowały największe osiągnięcia świata antycznego¹¹.

W starożytnej Grecji narodziła się praktyka zakładania ogrodów przez filozofów jako miejsc przeznaczonych do nauczania. Najbardziej znany gaj platanowy, poświęcony Akademosowi, założony został w pobliżu Aten, wykladał w nim Platon. Również przy *Lykeionie* (szkole filozoficznej Arystotelesa, z którą związany był Teofrast z Eresos, nazywany ojcem biologii, prekursorem ekologii i geografii roślin) funkcjonował podobny ogród. Znane były także ogrody w innych miastach greckich, jak np. w Aleksandrii (tu: *Musejon* – wyposażony w bibliotekę, ogród botaniczny z roślinami pochodzącymi z różnych krajów oraz zwierzyńiec, *Panejon* – ze sztucznym wzgórzem i ślimakową drogą), Antiochii itd. Na początku naszej ery zaczęły powstawać przy mieszkalnych domach rzymskich miejskie ogrody domowe, a także ogrody publiczne – ogólnodostępne dla społeczności, zakładane specjalnie dla wypoczynku i rekreacji. Wspaniałe założenia ogrodowe związane były zarówno z pałacami cesarskimi (Domicjana, Cezara, Nerona), jak i willami oraz pałacami miejskimi¹².

Średniowieczne ogrody w większości były niewielkimi przestrzeniami, izolowanymi od otoczenia. Reprezentatywnym przykładem ogrodu zamkniętego (*hortus conclusus*) stał się wirydarz klasztorny. Niektóre zakony (benedyktyni, cystersi) zajmowały się w szerokim zakresie uprawą roli i ogrodnictwem, przyczyniając się do spopularyzowania określonych gatunków roślin sadzonych później w przydomowych warzywnikach. Oprócz wspomnianych ogrodów ważną rolę pełniły ogrody miłości, łąki podmiejskie urządzone dla mieszczan i przyzamkowe tereny zabaw dla młodzieży rycerskiej¹³.

Dopiero w okresie renesansu można mówić o rozwoju ogrodów botanicznych we współczesnym rozumieniu. Obiekty tego typu powstawały przy uniwersytetach. Najstarszy z nich, dekretem Republiki Weneckiej, ustanowiono w 1545 roku przy Uniwersytecie w Padwie (*Orto Botanico di Padova*), w 1997 roku został on wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Początkowo ogród służył studentom medycyny, którzy poznawali uprawiane w nim rośliny stosowane w lecznictwie, zielarstwie. Podobny początek ma również najstarszy ogród botaniczny w Polsce założony w 1783 roku przy Uniwersytecie Jagiellońskim¹⁴.

Ogród botaniczny według Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody, stanowi „urządzony i zagospodarowany teren wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nim związanymi, będący miejscem ochrony *ex situ*, uprawy roślin różnych stref klimatycznych i siedlisk, uprawy roślin określonego gatunku oraz prowadzenia badań

¹¹ L. Majdecki, *Historia ogrodów*, PWN, Warszawa 1972, s. 23.

¹² Ibidem, s. 34–44.

¹³ A. Mitkowska, *Historia ogrodów europejskiego kręgu kulturowego*, cz. 1: *Od starożytności do renesansu*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012, s. 9.

¹⁴ A. Zemanek, *230 lat ogrodu Botanicznego UJ (1783–2013)*, „Alma Mater” 2013, 158, s. 28–43.

naukowych i edukacji”¹⁵. **Aby utworzyć i prowadzić ogród botaniczny konieczne jest zezwolenie wydawane przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska po zasięgnięciu opinii regionalnego dyrektora ochrony środowiska właściwego ze względu na miejsce położenia ogrodu oraz opinii organizacji zrzeszającej przedstawicieli ogrodów botanicznych, którą jest Rada Ogrodów Botanicznych i Arboretów w Polsce**¹⁶. Obecnie na obszarze Polski status ogrodu botanicznego posiadają 34 obiekty, m.in. we Wrocławiu, Sycowie, Bydgoszczy, Toruniu, Lublinie, Zielonej Górze, Łodzi, Rogowie, Zakopanem, Krakowie, Warszawie, Powsinie, Bolestraszcach, Grodzisku, Gdyni, Gołubie, Liniewie, Gdańsku, Gietrzwałdzie, Zabrze, Mikołowie, Raciborzu, Sosnowcu, Sandomierzu, Kielcach, Poznaniu, Kórniku, Gryfinie, Przelewicach itd. Zdecydowana większość z nich działa jako wyodrębnione jednostki naukowe ośrodków akademickich, np. Akademii Medycznej we Wrocławiu, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Zielonogórskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego, Akademii Rolniczej w Poznaniu, Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu i Polskiej Akademii Nauk.

W województwie śląskim znajduje się sześć ogrodów botanicznych, w tym jeden parafialny w Bujakowie (jest o nim mowa w dalszej części artykułu). Budowa najstarszego z nich – Botanicznego Centralnego Ogrodu Szkolnego (*Botanischer Zentralschulgarten*) w Zabrze rozpoczęła się w dwudziestolecie międzywojennym, ostatecznie został on otwarty dla publiczności w czerwcu 1938 roku. Jego inicjatorem i projektantem był pochodzący z Halle dyplomowany inspektor budownictwa ogrodniczego Fritz Berckling, absolwent cenionej Szkoły Ogrodniczej (*Gartenbauschule*) w Berlinie-Dahlem¹⁷. Obecnie obiekt ten nosi nazwę Miejski Ogród Botaniczny. Na terenie Sosnowca, w parku miejskim im. Leona Kruczkowskiego, mieści się z kolei Ogród Botaniczny Egzotarium, powstały w latach 50. XX wieku w miejscu parku i palmiarni zniszczonych w czasie drugiej wojny światowej. Kolejne trzy ogrody nie mają tak odległej historii. Arboretum Bramy Morawskiej powstało w 2000 roku, znajduje się we wschodniej części Raciborza i obejmuje swoim zasięgiem cały obszar lasu komunalnego Obora. Natomiast Śląski Ogród Botaniczny w Mikołowie i Śląski Ogród Botaniczny w Radzionkowie swoją działalność zainicjowały niedawno. Pierwszy z nich w 2003 roku, drugi – w 2009 roku.

Zainteresowanie ogrodami botanicznymi¹⁸ – w porównaniu z ruchem turystycznym obserwowanym w ogrodach otaczających wybitne zabytki architektury (zamki, pałace, parki) – jest stosunkowo niewielkie¹⁹. Wynika to m.in. z faktu, iż osobami odwiedzającymi tego typu przestrzenie są zazwyczaj pasjonaci przyrody nieustannie uzupełniający swoją

¹⁵ Dz.U. 2016 poz. 2134, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160002134> [16.03.2017].

¹⁶ http://www.robia.pl/zezwozenie_na_utworzenie_i_prowadzenie_ogrodu_botanicznego,i-1917.html [17.03.2017].

¹⁷ <http://www.mob-zabrze.pl/historia-i-uklad-ogrodu.html> [15.03.2017].

¹⁸ S. Oldfield, *Great Botanic Gardens of the World*, New Holland Publishers Ltd, London 2007.

¹⁹ A. Pawlikowska-Piechotka, *Turystyka ogrodowa w zabytkowych parkach i ogrodach*, „Problemy Ekologii” 2009, nr 4, s. 218.

wiedzę na temat wybranych gatunków roślin. Dla nich obiekty te są kopalniami ważnych informacji.

Parafialny ogród botaniczny w Bujakowie

Bujaków to miejscowość o charakterze typowo wiejskim, od 1994 roku jedna z dzielnic miasta Mikołów. Wieś położona jest w malowniczej okolicy o dużych walorach turystycznych. Jej historia sięga średniowiecza, pierwsza pisemna wzmianka o funkcjonującej tu osadzie pochodzi z 1305 roku z wykazu miejscowości płacących dziesięcinę dla biskupa wrocławskiego. W samym centrum, przy drodze wiodącej do Orzesza, znajduje się zabytkowy murowany kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja, który powstał około 1500 roku w miejscu poprzedniego – drewnianego. Do czasów współczesnych zachowało się także zabytkowe probostwo z 1820 roku oraz budynek dawnej szkoły, tzw. organistówki. Pomiędzy tymi budynkami mieści się Dom Katechetyczny i Klasztor Sióstr Służebniczek NMP²⁰. Do niewątpliwie interesujących zabytków historycznych należy murowana kapliczka słupowa pochodząca z czasów wojny 30-letniej (1618–1848), która – według lokalnej tradycji – stoi na tzw. mogile szwedzkiej. Z tym małym obiektem architektury sakralnej bezpośrednio związana jest drewniana figura Matki Bożej ze skrzyżowanymi rękoma, datowana na 1480 rok. Rzeźba ma wysokość 1 m i 8 cm, w latach 80. XX wieku odnalazł ją ówczesny proboszcz parafii ks. Jerzy Kempa. 8 grudnia 1982 roku figura została uroczysto wniesiona do kościoła i ogłoszona Matką Boską Bujakowską, umieszczono ją nad ołtarzem w prezbiterium.

Od lat 70. ubiegłego wieku Bujaków stał się znany dzięki parafialnemu ogrodowi botanicznemu, umiejscowionemu w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła pw. św. Mikołaja. Ogród został założony w 1976 roku przez ówczesnego proboszcza tutejszej parafii – ks. kanonika Jerzego Kempę – wielkiego miłośnika przyrody, ogrodnika i pszczelarza. W stosunkowo krótkim czasie miejsce to, niefigurujące jeszcze w przewodnikach turystycznych, stało się rozpoznawalne i chętnie odwiedzane przez mieszkańców województwa śląskiego. Sytuacja taka utrzymuje się do dzisiaj, z każdym rokiem przybywa osób pragnących zobaczyć farski ogród. Dzięki zaś środkom społecznego komunikowania, portalom turystycznym coraz większa liczba turystów przyjeżdża z innych regionów kraju.

Ogród zajmuje powierzchnię jednego hektara (został powiększony z inicjatywy obecnej proboszczki) i podzielony jest na kilka stref tematycznych, które – ze względu na małą powierzchnię samego obiektu – tworzą zgrabną całość. Można zatem wyróżnić: obszar tzw. rekreacyjny z ławeczkami (przy budynku starej plebanii), gdzie zwiedzający mogą w spokoju delektować się otaczającą przyrodą. W miejscu tym odbywają się także koncerty muzyczne, a przy sprzyjających warunkach atmosferycznych spotkania różnych grup parafialnych itp. Wąskie ścieżki pomiędzy maksymalnie zagospodarowanymi klombami prowadzą do ogrodu ziołowego, przy wejściu którego po obu stronach – na drewnianych

²⁰ Zob. ks. J. Kempa, G.B. Marek, *Historia miejscowości i parafii Bujaków*, Wydawnictwo Archidiecezjalne w Katowicach, Katowice 1995, s. 7–8.

deskach – znajdują się wymowne motta: „Zioła to przyjaciele lekarza i sława kucharza” oraz „Leki z Bożej apteki”. Dalej na równych rabatach rosną wybrane gatunki ziół (lubczyk, majeranek, pietruszka, melisa, szalwia, bazylija, tymianek, szczypiorek czosnkowy itp.), także krzaczki papryk i pomidorów. Na końcu ścieżki, w centralnym punkcie, umiejscowiono drewnianą kapliczkę poświęconą św. Hildegardzie z Bingen – benedyktynie, doktor Kościoła, średniowiecznej popularyzatorce zdrowego odżywiania.

Fotografia 1. Napis przy wejściu do zielnika

Źródło: wszystkie zamieszczone w tym artykule fotografie wykonała D. Światała-Trybek.

Nieopodal można zobaczyć także inną kapliczkę, której bohaterami są (jak informuje napis) pierwsi „święci ekolodzy”: Ambroży (patron pszczelarzy), Hubert (patron leśników i myśliwych), Izidor (patron rolników) i Franciszek (patron ptaków, zwierząt i kwiatów). Niewielkich rozmiarów drewniane figury świętych orędowników przestawione są z typowymi dla nich rekwizytami: barcią, psem myśliwskim, radłem i gołębiem.

Na terenie ogrodu wydzielono również pasiekę z ulami. Przed nią ustawiono rzeźbę św. Ambrozego, zaś w pobliżu – na tabliczkach – ludowe sentencje: „Wielkie to mazoły, nim miód dają pszczoły”, „Kto miód pije, ten długo żyje”. Dopełnieniem miniskansenu pszczelego są stare barcie w postaci trzech pni drzew z misternie wykonanymi zdobieniami. Cała ta kompozycja pełni funkcję edukacyjną, popularyzuje wiedzę o jednej z najstarszych profesji naszych przodków.

Fotografia 2. Zabytkowe barcie pszczele

Fotografia 3. Postać św. Ambrożego

Fotografia 4. Ludowe sentencje

Dużą atrakcją ogrodu jest sadzawka z nenufarami. W okresie kwitnienia (od czerwca do października) lilie wodne pokrywają prawie całą tafelę wody, tworząc piękny kolorowy dywan. Kwiaty można podziwiać z drewnianego mostka, przy którym – zgodnie z tradycją – umieszczono kapliczkę z figurą św. Jana Nepomucena (patrona mostów i orędownika w czasie powodzi)²¹.

²¹ Ks. W. Zalewski, *Święci na każdy dzień*, Wyd. Salezjańskie, Łódź 1984, s. 115.

W założeniu krajobrazowym farskiego ogrodu wydzielono również inną szczególną przestrzeń, bo bezpośrednio związaną z kultem Matki Boskiej Bujakowskiej, która w 2009 roku stała się opiekunką środowiska naturalnego. Na niewielkim wzniesieniu, w kapliczce wykonanej z pnia drzewa znajduje się figura Maryi, obok na kolumnienkach asystują jej aniołowie. Teren ogrodzono drewnianym płotkiem (z konarów drzew), na którym zawieszono gliniane naczynia, nadając mu w ten sposób swojski charakter. Ale sakralny wymiar ogrodu, obok licznie występujących tu kapliczek z postaciami świętych (z pominięciem już wyróżnionych, także św. Ojca Pio, św. Barbary, św. Floriana, św. Krzysztofa, św. Jerzego, św. Jadwigi, św. Anny) przejawia się także poprzez wydzielenie specjalnego miejsca, gdzie odbywają się msze św. i nabożeństwa polowe.

Na stosunkowo niewielkim obszarze ogrodu zgromadzono i wyeksponowano różne elementy przynależne do świata przyrody. Oprócz wielu gatunków drzew, krzewów (np. jodły, świerki, cisy, jałowce, limby, metasekwoje, daglezie, miłorzęby, kosodrzewiny, modrzewie, lipy, klony, wierzby, jarzębiny, akacje, tulipanowce, złotokapy, perukowce, magnolie itd.) i kwiatów są też mniej spotykane artefakty, jak chociażby głązy narzutowe. Dużą popularnością wśród odwiedzających cieszy się ptaszarnia. Przechadzające się dumnie pawie i inne gatunki ptactwa ozdobnego są niewątpliwie atrakcją, zwłaszcza dla dzieci. Częstymi gośćmi ogrodu botanicznego są uczniowie szkół podstawowych. Na łonie natury biorą udział w „żywych” lekcjach przyrody. Nadto poznają treści związane z dziedzictwem materialnym i niematerialnym Górnego Śląska.

Fotografia 5. Kapliczki z figurami świętych patronów

Fotografia 6. Głazy narzutowe w ogrodzie parafialnym w Bujakowie

Ogród pod względem formalno-organizacyjnym odbiega od specjalistycznych jednostek tego typu działających pod opieką określonych instytucji czy stowarzyszeń. Wstęp do ogrodu jest bezpłatny, można go zwiedzać tylko w soboty i niedziele – od 13.00 aż do zmroku. Przy wejściu na tablicy informacyjnej wypisano, jakie zachowania są niepożądane (wprowadzanie psów, rowerów, granie w piłkę, palenie ogniska, grillowanie, zrywanie kwiatów), ale też zachęca się odwiedzających do pozdrawiania się dawną formułą „Szczęść Boże”²² czy zachowania ciszy, „bo w ciszy poznasz piękno Boga”. Aranżacją przestrzeni ogrodu, pracami porządkowymi, konserwatorskimi, nasadzeniami zajmuje się niewielkie grono osób: miejscowy proboszcz, siostry Służebniczki NMP, kilku mieszkańców Bujakowa, którym bliska jest natura. Nie sposób tu spotkać pracowników ochrony dbających o przestrzeganie regulaminu zwiedzania. Każdy kawałek tego „zielonego zakątka” jest wykorzystany, odpowiednio zaadaptowany do funkcji, jaką ma pełnić. Styl ogrodu jest trudny do jednoznacznego określenia. Nie jest to z pewnością klasyczny ogród botaniczny, ale oryginalny przykład zagospodarowania terenu przykościelnego, który swoim nietuzinkowym stylem zachęca do jego eksploracji. Przebywając w ogrodzie, ma się nieustanne wrażenie, że na każdym kroku przeplata się tu *sacrum* z *profanum*. I chyba o takie uczucia chodziło i nadal chodzi opiekunom tego miejsca.

²² Pozdrowienie „Szczęść Boże” nadal jest powszechnie stosowane wśród pracowników kopalń, można je zobaczyć przy wejściu do zakładów wydobywczych.

Ogród w Bujakowie, mimo że jest coraz bardziej rozpoznawalnym obiektem turystycznym na mapie województwa śląskiego, to niewątpliwie jego słabą stroną jest promocja. Ogród nie jest reklamowany ani na billboardach, plakatach, środkach transportu, ani w mediach (telewizji, radio)²³, jedynie podstawowe informacje o nim umieszczone są na portalu turystycznym województwa śląskiego²⁴. Wydaje się jednak, że brak strategii marketingowych ze strony właściciela obiektu wynika z dbałości o sam ogród. Po pierwsze, jest to niewielki, zielony obszar wymagający odpowiedniego traktowania (masowy ruch turystyczny nie jest wskazany). Po drugie, znajduje się on w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła i probostwa, co w znacznym stopniu ogranicza jego funkcjonowanie. Po trzecie, jak sama nazwa wskazuje, jest ogrodem parafialnym – a więc w zdecydowanej mierze adresowanym do mieszkańców Bujakowa.

Ogród nie doczekał się odpowiedniego oznakowania. Brakuje oznaczników, które nie tylko informowałyby o obiekcie, ale wskazywałyby, jak należy do niego dojechać. Turyści mogą się do niego dostać transportem publicznym (bezpośrednia komunikacja miejska z Mikołowa w kierunku Ornontowic i Orzesza). Przystanek autobusowy znajduje się około 100 m od obiektu. Większość turystów jednak przyjeżdża do Bujakowa samochodami prywatnymi i następnie zostawia je na parkingu parafialnym (niewielkim, mogącym pomieścić jedynie kilkanaście pojazdów) usytuowanym nieopodal wejścia na teren ogrodu. Przez miejscowość prowadzi droga 925.

Osoby niepełnosprawne (niewidome, na wózkach inwalidzkich), które chciałyby zwiedzić ogród, mogą spotkać się z trudnościami. Ścieżki w wielu miejscach są bardzo wąskie, nie sposób poruszać się po nich na wózkach, nadto nie ma oznaczeń w alfabecie Braille'a. Lepsza sytuacja dotyczy dostępności niepełnosprawnych do sanktuarium. Sama świątynia jest wprawdzie niewielka, ale wejście do niej nie jest „obciążone” pokonaniem wcześniej schodów.

Pozaprzyrodnicze znaczenie ogrodu

Bujakowski ogród parafialny jest miejscem, w którym przeszłość łączy się z teraźniejszością, gdzie oprócz uprawianych tu różnorodnych gatunków roślin znajdują się zabytki kultury materialnej (studnia z 1604 roku, krzyż pokutny z 1681 roku, stawiany niegdyś przez zabójcę na miejscu zbrodni). Tu także upamiętniono ważne wydarzenia ze współczesności, jak np. 700-lecie istnienia miejscowości (na tę okoliczność postawiono kamienny obelisk) czy wybór kardynała Josepha Ratzingera na papieża (posadzono sosnę, nazywając ją Sosną Benedykta XVI). Jak zatem można sądzić, przestrzeń ta dla mieszkańców Bujakowa ma dodatkowy wymiar – symboliczny, jest swego rodzaju lokalnym muzeum, w którym wyeksponowano najważniejsze momenty z dziejów ich „małej ojczyzny”.

Ogród pełni ważną funkcję kulturotwórczą. Kalendarz odbywających się tu imprez, zwłaszcza w okresie letnim, jest bardzo bogaty: koncerty muzyczne, występy chórów,

²³ Z. Kruczek, B. Walas, *Promocja i informacja w turystyce*, Wyd. Proksenia, Kraków 2010, s. 49–132.

²⁴ <http://www.slaskie.travel/Poi/Pokaz/3776/5763> [13.03.2017].

spotkania poetyckie, plenery malarskie, degustacje kulinarne. Farskie „spotkania z kulturą” cieszą się dużą popularnością, nie tylko wśród parafian, ale także mieszkańców sąsiednich miejscowości. Rola, jaką parafialny ogród botaniczny pełni w upowszechnianiu kultury, nie jest jednak *novum*, Kościół katolicki bowiem już od średniowiecza miał duże znaczenie w tym zakresie²⁵. Nadto każda działająca dzisiaj instytucja, organizacja czy stowarzyszenie w swoich programach uwzględnia działalność kulturalną. Uczestnictwo w kulturze integruje z drugim człowiekiem (szerzej środowiskiem), pozwala na spędzenie czasu wolnego zgodnie z zainteresowaniami, wreszcie rozwija potrzeby kulturalne.

Malowniczy ogród w Bujakowie jest miejscem chętnie wybieranym na sesje fotograficzne. Zwłaszcza młode pary, w otoczeniu pięknej przyrody, pragną uwiecznić najważniejsze wydarzenie w swoim życiu.

Fotografia 7. Studnia z 1604 roku

Fotografia 8. Obelisk upamiętniający 700-lecie Bujakowa

Bujaków – miejsce z jedynym w Polsce sanktuarium „ekologicznym”

W 2000 roku miała miejsce uroczysta koronacja figury Matki Bożej Bujakowskiej, której dokonał ks. arcybiskup Damian Zimoń. On też wypowiedział wówczas znamienne słowa: „Na uprzemysłowionym Śląsku Matka Boża w Bujakowie będzie patronką środowiska

²⁵ J. Kargul, *Upowszechnianie, animacja, komercjalizacja kultury. Podręcznik akademicki*, Wyd. PWN, Warszawa 2012, s. 19–23.

naturalnego”. Fakt ten spowodował, że w archidiecezji katowickiej powstało nie tylko kolejne sanktuarium maryjne²⁶, ale było to pierwsze sanktuarium w Polsce, w którym kwestia ochrony środowiska naturalnego – już w tytule nadanym Matce Bożej – została podkreślona. Nie można również pominąć innej kwestii, a mianowicie faktu, iż do tej pory niewielka miejscowość na Śląsku – kojarzonym wszak z degradacją tutejszego środowiska naturalnego, kopalnianymi hałdami, dużym zanieczyszczeniem powietrza, gleb i wód – stała się ośrodkiem religijnym, gdzie problem dbałości o przyrodę przyjął wymiar również duchowy. Nie wybrano zatem miejsca o nieskazitelnej naturze, ale wręcz przeciwnie – kojarzonego z najgorszymi skutkami jej eksploatacji. Bujaków stał się zatem centrum religijnej troski o przyrodę w jej różnorodnych aspektach.

Fotografia 9. Tabliczka przy wejściu do kościoła pw. św. Mikołaja w Bujakowie

²⁶ „Przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce święte, do którego – za aprobatą ordynariusza miejscowego – pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności”. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Kan. 1230, Kraków 2011.

Podsumowanie

Turystyka przyrodnicza przybiera różnorodne formy. Może zachęcać do podejmowania specjalistycznych wypraw w najdalsze zakątki świata, by poznawać naturę w jej czystej, nie-naruszonej jeszcze postaci albo proponować eksplorowanie najbliższego środowiska przyrodniczego, często marginalizowanego i niedocenianego, a które – jak się najczęściej okazuje – również ma wiele do zaoferowania. Nie ulega jednak wątpliwości, że kontakt z naturą, obojętnie w jakim kształcie, jest dzisiaj dobrem wielce pożądanym. I niekoniecznie trzeba być znawcą przedmiotu, specjalistą w określonych dziedzinach związanych z naukami przyrodniczymi, aby pragnąć przebywać na łonie natury, zachwycać się jej pięknem i doceniać jej znaczenie.

Parafialny ogród botaniczny w Bujakowie jest własnością miejscowego kościoła. Jego powstanie to przykład zaangażowania jednej osoby, pasjonata przyrody, który zapragnął, aby obszar sąsiadujący z świątynią przemienić w ostoję środowiska naturalnego. Dzieło to udało się zrealizować, a kolejni opiekunowie ogrodu z zaangażowaniem je kontynuują. Bezpośrednio z funkcjonowaniem ogrodu związane jest ustanowienie w 2000 roku w Bujakowie sanktuarium Matki Bożej Bujakowskiej – patronki środowiska naturalnego. To ważne wydarzenie, zważywszy na fakt, że jest to jedyne w Polsce tego typu sanktuarium „przyrodnicze”.

Wyjątkowość malowniczego ogrodu spowodowała, że stał się on rozpoznawalnym miejscem w turystyce kulturowo-przyrodniczej na obszarze województwa śląskiego, o czym świadczą zarówno informacje o nim na różnych turystycznych portalach internetowych²⁷, zachęcające do jego zwiedzania, jak i wzrastający z każdym rokiem ruch turystyczny. Ogród ma wielu stałych turystów, przybywających tu w różnych porach roku, aby podziwiać zmieniającą się naturę. Sporym zainteresowaniem cieszy się on wśród uczniów szkół podstawowych, którzy wraz z nauczycielami odbywają tu „żywe” lekcje przyrody.

Bibliografia

- Graja-Zwolińska S., Spychała A., *Jak rozumieć turystykę przyrodniczą? Studium przypadku młodzieży akademickiej*, „Turyzm” 2013, nr 23/1.
- Kargul J., *Upowszechnianie, animacja, komercjalizacja kultury. Podręcznik akademicki*, Wyd. PWN, Warszawa 2012.
- Kempa J. ks., Marek G.B., *Historia miejscowości i parafii Bujaków*, Wyd. Archidiecezjalne w Katowicach, Katowice 1995.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, Kraków 2011.
- Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, Wyd. PWN, Warszawa 2002.
- Kruczek Z., Walas B., *Promocja i informacja w turystyce*, Wyd. Proksenia, Kraków 2010.
- Majdecki L., *Historia ogrodów*, PWN, Warszawa 1972.

²⁷ <http://www.polskieszlaki.pl/wycieczki/relacja,4376,bujakow--spacerkiem-po-ogrodzie-.html> [20.03.2017]; <http://beskidy.slaskie.travel/Poi/Pokaz/3776/1074/ogrod-botaniczny-w-bujakowie>[21.03.2017]; <http://www.tamjedziemy.pl/strona.php?s=124> [21.03.2017].

- Mika M., *Turystyka przyrodnicza – jej istota i współczesne kierunki rozwoju*, [w:] *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny, perspektywy badawcze*, red. W. Kurek, M. Mika, Wyd. UJ, Kraków 2007.
- Mikos v. Rohrscheidt A., *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy. Podręcznik akademicki*, GWSHM Milenium, Poznań 2010.
- Mitkowska A., *Historia ogrodów europejskiego kręgu kulturowego*, cz. 1: *Od starożytności do renesansu*, Wyd. Politechnika Krakowska, Kraków 2012.
- Monem N.K., Craig B., *Botanic Gardens. A Living History*, Black Dog, London 2007.
- Ogrody botaniczne i arboreta w Polsce*, red. A. Łukasiewicz, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1987.
- Oldfield S., *Great Botanic Gardens of the World*, New Holland Publishers Ltd, London 2007.
- Pawlikowska-Piechotka A., *Turystyka ogrodowa w zabytkowych parkach i ogrodach*, „Problemy Ekologii” 2009, nr 4.
- Polskie podróże po Śląsku w XVIII i XIX wieku (do 1863 r.)*, red. A. Zieliński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974.
- Zalewski W. ks., *Święci na każdy dzień*, Wyd. Salezjańskie, Łódź 1984.
- Zemanek A., *230 lat ogrodu Botanicznego UJ (1783–2013)*, „Alma Mater” 2013, 158.

Źródła internetowe

- <http://www.polskieszlaki.pl/wycieczki/relacja,4376,bujakow--spacerkiem-po-ogrodzie-.html> [20.03.2017].
- <http://beskidy.slaskie.travel/Poi/Pokaz/3776/1074/ogrod-botaniczny-w-bujakowie> [21.03.2017].
- <http://www.tamjedziemy.pl/strona.php?s=124> [21.03.2017]. http://www.robia.pl/zezwozenie_na_utworzenie_i_prowadzenie_ogrodu_botanicznego,i1917.html [17.03.2017].
- <http://www.mob-zabrze.pl/historia-i-uklad-ogrodu.html> [15.03.2017].
- <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160002134> [16.03.2017].

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego opracowania jest parafialny ogród botaniczny znajdujący się w jednej z miejscowości w województwie śląskim – Bujakowie (dzielnicy Mikołowa). Ogród o powierzchni 1 ha powstał w latach 70. XX wieku. Pomysłodawcą jego założenia był proboszcz miejscowego kościoła pw. św. Mikołaja. Bezpośrednio z funkcjonowaniem ogrodu związane jest ustanowienie w 2000 roku w Bujakowie sanktuarium Matki Bożej Bujakowskiej – patronki środowiska naturalnego. Dla mieszkańców miejscowości i okolic ogród pełni ważne funkcje (rekreacyjną, edukacyjną, ludyczną, kulturotwórczą), jest również rozpoznawalnym miejscem w turystyce przyrodniczej na obszarze województwa śląskiego.

Słowa kluczowe: turystyka, przyroda, ogród botaniczny, Bujaków, sanktuarium maryjne

Abstract

The subject of this study is the parochial botanical garden located in one of the towns in the Silesian province – Bujakow (a district of Mikołow). The botanical garden covers an area of 1 h and it was created in the 70s of 20th century. The idea to create the garden originated from the

parish priest of the local St. Nicholas Church. The garden is associated with the establishment of the Sanctuary of Our Lady Bujakowska – Patron of the Environment in Bujakow in 2000. For the inhabitants of the town and the surrounding area, the garden has important functions (recreational, educational, folk, cultural) and is also a recognizable place in terms of environmental tourism in the Silesian region.

Keywords: tourism, nature, botanical garden, Bujakow, St. Mary's Sanctuary

NOTKA O AUTORCE

Dr hab. Dorota Światała-Trybek, kulturoznawca, folklorystka, Uniwersytet Opolski, Katedra Kulturoznawstwa i Folklorystyki. Autorka ponad 80 prac naukowych (w tym trzy monografie, dwie monografie o charakterze popularnonaukowym, dwie antologie tekstów folklorystycznych, dwie redakcyjne prace zwarte); członek Władz Statutowych Międzynarodowej Organizacji Sztuki Ludowej (*International Organization of Folk Art – IOV*) Sekcja Polska oraz wiceprzewodnicząca Rady Wykonawczej ds. badań i praktyk kulturowych. Zainteresowania naukowe: tradycyjna i współczesna kultura, obrzędowość doroczna i rodzinna, turystyka kulturowa, religijność i pobożność ludowa.